

СУЧАСНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ГОСПОДАРСЬКОГО ПРАВА

ЄФРЕМОВА КАТЕРИНА ВІКТОРІВНА

кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, заступник директора з наукової роботи НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку НАПрН України
ORCID 0000-0002-1917-9691

УДК 346:339.92

DOI 10.37772/2518-1718-2022-4(40)-1

ДЕТЕРМІНАНТИ ВПЛИВУ НА ЕКОНОМІЧНИЙ СУВЕРЕНІТЕТ У ВОЄННИЙ ТА ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД

Стаття присвячена питанням визначення екзогенних детермінант впливу на економічний суверенітет в особливий період. Авторка пропонує класифікацію таких чинників виходячи зі складових частин економічного суверенітету. Запропоновано розглядати систему детермінант впливу на економічний суверенітет не лише національного рівня, а перш за все зважаючи на дисбаланси, що виступають загрозою стабільності світового рівня, через регіональну та галузеву економічну взаємозалежність держав. У дослідженні деяким детермінантам, що впливають на фінансову самостійність держави, продовольчу самозабезпеченість та демографічну стабільність завжди, як у воєнний період, так і поза ним, приділено особливу увагу, зокрема, співпраця держави з міжнародними фінансовими установами, міграційні процеси працездатного населення та релокація бізнесу за межі країни. МВФ відіграє важливу роль у формуванні економічних політик країн-членів як головний наднаціональний орган регулювання міжнародних валютно-кредитних відносин та безпосередньо впливає на реалізацію державами свого економічного суверенітету.

Авторка звертає увагу на те, що міжнародні заходи щодо фінансової підтримки України (фінансування колективного Заходу) на умовах довгострокового кредитування сприяє досягненню макроекономічної стабільності, своєчасному миттєвому відновленню інфраструктури та підтриманню конкурентоспроможності української економіки, однак не вирішує усі глибини проблеми та не знижує загальну суму державного боргу, що у майбутньому буде важелем впливу на економічний суверенітет країни.

Зроблено висновок що, в Україні у воєнний період та деякий час після, відбуватиметься тимчасове обмеження реалізації економічного суверенітету, що вимагає від влади країни рішучих дій щодо розроблення зваженої економічної стратегії відновлення України для мінімізації впливу екзогенних детермінант впливу.

Ключові слова: економічний суверенітет, економічна безпека держави, воєнний стан, міграційні процеси, релокація бізнесу, МВФ, ЄС, відновлення України.

Постановка проблеми. Невиправдана агресія росії проти України протягом 2022 року призвела до різкого падіння державних доходів, тоді як державні витрати на вирішення гуманітарної ситуації та підтримку безперервності надання державних послуг помітно зросли. За підсумками перших трьох кварталів 2022 року, падіння ВВП в Україні оцінюється Мінекономіки на рівні 30%.

Російське вторгнення в Україну спричинило великі втрати людей, значне переміщення населення та

значні пошкодження інфраструктури. Вплив на економічну діяльність є величезним: реальний ВВП різко скоротився, інфляція зросла, торгівля була значно порушена, а бюджетний дефіцит зріс до безпрецедентного рівня.

Проте, одразу після вторгнення влада швидко адаптувала монетарну політику та політику обмінного курсу для збереження фінансової стабільності. Нещодавно, щоб допомогти зменшити значну втрату міжнародних резервів, обмінний курс було деваль-

вовано, що допомогло стабілізувати валютні резерви та підтримувати загальну макроекономічну та фінансову стабільність.

Сьогодні фінансова політика України спрямована на пріоритетні витрати – на оборону, соціальні виплати, гуманітарні потреби, і, де це можливо, певний ремонт критичної інфраструктури. Невизначеність щодо розміру потреб у фінансуванні залишається надзвичайно високою, сильно залежить від тривалості війни та її інтенсивності, а економічні ризики стають все більшими, включно з потенційними додатковими збитками для критичної інфраструктури або новими збоями в сільськогосподарському та енергетичному секторах [1].

Вартість відбудови України та її економіки вже зараз сягає близько 349 мільярдів доларів США. Про це ідеться у новому звіті, підготовленому Світовим банком, Єврокомісією та українським урядом [2]. Наслідки вторгнення відчуватимуться упродовж кількох поколінь, адже сім'ї було розділено й переміщено, порушено розвиток людського потенціалу, знищено соціальну та критичну інфраструктуру, зруйновано культурну спадщину, а позитивна траєкторія розвитку економіки й рівня бідності змінилася на негативну.

У доповіді Світового банку підкреслюється, що попри критичну важливість поетапного підходу до реконструкції протягом кількох років у короткостроковій перспективі Україна потребує близько 105 мільярдів доларів для відновлення лише соціальної інфраструктури, зокрема, шкіл та лікарень, відновлення транспортних зв'язків [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Протягом останнього десятиліття вітчизняні автори присвятили чимало уваги дослідженню правової природи економічного суверенітету та чинникам впливу на нього. Однак окремої уваги заслуговують праці Є. М. Білоусова, І. В. Яковюка, О. Б. Васильчишин, А. Ю. Ткренко, М. М. Хапатнюковського, Б. В. Дервянка та В. М. Костюченка.

Разом з тим, проблема забезпечення економічного суверенітету в умовах воєнного стану та в повоєнний період тільки піднімається у наукових дослідженнях, що обумовлює її актуальність.

Метою статті є з'ясування значущості зовнішніх детермінант впливу на процеси забезпечення економічного суверенітету України в особливий період, а також обґрунтування пріоритетних напрямків економічної політики держави для знівелювання негативних чинників впливу на економічний суверенітет задля реалізації національних інтересів економічного післявоєнного відновлення.

Виклад основного матеріалу. В основі економічного суверенітету держави лежить її економічна самостійність, що базується на економічній само-

достатності. Так, на думку О. В. Дьяченко, економічний суверенітет як частина державного суверенітету складається з: а) фінансової самостійності; б) продовольчої самозабезпеченості; в) технологічної самостійності; г) енергетичної незалежності; г) зовнішньоекономічної незалежності; д) інтелектуальної достатності; е) демографічної стабілізації [3, с. 26].

Виходячи з перелічених складових, до кожної з них можна підібрати цілу групу детермінант, що впливають на їх позитивний розвиток або забезпечення сталого існування, але спільним чинником для всіх з них на даному етапі виступають бойові дії на території України.

Розглядаючи цілу систему екзогенних детермінант впливу на національний економічний суверенітет, варто перш за все звернути увагу на економічні процеси не лише національного рівня, а й на дисбаланси, що виступають загрозою стабільності світового економічного зростання. Зниження темпів у світовій економіці загалом та в окремих групах країн в умовах кризи, спричиненої війною в Україні, та у посткризовий період як наслідок пандемії хоч і вирізняються синхронністю, проте, глибина падіння вочевидь буде різною, як результат регіональної та галузевої економічної взаємозалежності держав.

Моделювання впливу екзогенних та ендегенних чинників, зокрема інвестиційно-фінансових ризиків як загрози економічному суверенітету України, дозволило М. М. Хапатнюковському виявити тісний взаємозв'язок між посиленням дисбалансів у бюджетній сфері та зовнішньоекономічному секторі внаслідок економічного спаду та девальвації національної валюти; звуженням ресурсної бази банків, посиленням ризиків ліквідності й неплатоспроможності фінансових установ, проблемами з їх капіталізацією; дестабілізацією національної грошової одиниці, обмеженими можливостями Національного банку України щодо підтримки пропозиції на валютному ринку в умовах зростання недовіри до банківської системи та відтоку депозитів населення; неконтрольованим зростанням цін на тлі посилення інфляційних очікувань; надмірним зовнішнім та внутрішнім борговим навантаженням на державні фінанси [4].

Одним із головних чинників збереження економічного суверенітету виступає ефективний фінансовий механізм держави, який спроможний забезпечити фінансовими ресурсами потреби як суспільства в цілому, так і економічний розвиток. Вочевидь, наданий момент країна не в змозі цього забезпечити через величезні витрати на оборонну промисловість та військові потреби, витрати на відновлення критичної інфраструктури. Так, особливу роль у формуванні торговельних дисбалансів відіграє стрімке скорочення експорту товарів за всіма товарними групами, що

зумовлено призупиненням виробничих потужностей та руйнуванням транспортної інфраструктури на сході та центрі України.

Від початку війни Європейський Союз, США та інші країни надають Україні не лише воєнну, але й фінансову (гранти і довгострокові позики на вигідних умовах) допомогу, що сприятиме підвищенню макроекономічної стабільності та загальної стійкості України.

ЄС та його країни-члени вже є найбільшими донорами допомоги для України. Однак через обмежений об'єм та свій багаторічний характер бюджет ЄС не дає великого простору для маневру.

Проте, Рада ЄС досягла згоди щодо законодавчого пакету, який дозволить ЄС фінансово допомагати Україні протягом 2023 року на суму близько 18 мільярдів євро [5].

Пакет передбачає структурне рішення для фінансової підтримки України в 2023 році. Сума позики Україні в 2023 році становитиме 18 мільярдів євро з пільговим періодом на 10 років. Держави-члени покриватимуть основну частину процентних витрат за рахунок зовнішніх цільових доходів. Гарантії для цих запозичень нададуть або бюджет ЄС, або країни-члени.

Метою є надання короткострокової фінансової допомоги, фінансування негайних потреб України, відновлення критичної інфраструктури та початкової підтримки сталого післявоєнного відновлення з метою підтримки України на її шляху до європейської інтеграції.

Ще у довоєнний період у Меморандумі про взаєморозуміння Україна та ЄС погодили політичні дії, які Україна зобов'язується виконувати для отримання допомоги: вісім політичних умов, пов'язаних із посиленням управління державними фінансами, корпоративним управлінням та верховенством закону, конкуренцією на газовому ринку, покращенням ділового клімату та управління державними підприємствами. Крім конкретних політичних заходів, викладених у Меморандумі, Україні також необхідно неухильно виконувати свою програму МВФ.

Вказана допомога сприяє досягненню макроекономічної стабільності, своєчасному миттєвому відновленню та підтриманню конкурентоспроможності української економіки, однак не вирішує усі глибинні проблеми та не знижує загальну суму державного боргу, що, в свою чергу, у майбутньому буде своєрідним важелем впливу на економічний суверенітет країни.

У якості наступної детермінанти впливу розглянемо питання співпраці держави з міжнародними фінансовими установами, зокрема з Міжнародним Валютним Фондом, оскільки саме він є ключовим інститутом наднаціонального рівня, що здійснює

функції глобальної координації та розробляє рекомендації по усуненню глобальних дисбалансів.

МВФ визнається нині як головний наднаціональний орган регулювання міжнародних валютно-кредитних відносин, головний центр міжнародного кредитування, координатор міждержавних кредитних потоків і гарант платоспроможності країн-кредиторів. Водночас МВФ відіграє важливу роль у реалізації рішень провідних держав Заходу, США і Японії. Він є ключовою ланкою системи регулювання світової економіки, міжнародної координації, узгодження національних макроекономічних політик.

Крім кредитування, МВФ виконує такі найважливіші функції як нагляд, технічна допомога та допомога країнам проводити відповідну економічну політику.

Існує два основні аспекти нагляду МВФ: двосторонній нагляд, або оцінка політики кожної держави-члена і надання рекомендацій щодо заходів цієї політики, і багатобічний нагляд, або спостереження за світовою економікою. Експерти МВФ ведуть постійний моніторинг економіки держав-членів. Вони відвідують держави-члени раз на рік для обміну думками з їхніми урядами й центральними банками і вивчають, чи існують ризики для внутрішньої і глобальної стабільності, які можуть вимагати змін в економічній або фінансовій політиці країн. Обговорення, як правило, зосереджені на питаннях курсової, грошово-кредитної, податково-бюджетної і фінансової політики, а також принципово важливих для макроекономіки структурних реформ [4].

Співробітництво України з МВФ визначається перш за все тим, що саме ця організація є головним наднаціональним органом регулювання міжнародних валютно-кредитних відносин, потужним інституціональним інвестором та кредитором, координатором міждержавних кредитних потоків і гарантом платоспроможності України як країни-боржника. Варто звернути увагу перш за все на ті наднаціональні елементи регуляторної діяльності, які закріплені в її статуті та реалізуються через відповідні функції,

Так, відповідно до Статуту Фонду зобов'язання держав-членів не запроваджувати без згоди організації обмежень відносно платежів та переказів з поточних рахунків міжнародних організацій, не використовувати дискримінаційних валютних механізмів та множинності валютних курсів. Фонд здійснює суворий нагляд за валютною політикою держав-членів на багатосторонньому та односторонньому рівнях. Держави не вправі маніпулювати валютними курсами на шкоду міжнародній валютній системі, використовувати зміни валютного курсу в цілях невинного збагачення, вводити без згоди Фонду обмеження у поточних міжнародних операціях (ст. VIII Статуту МВФ). Держави зобов'язані нада-

вати Фонду статистичні дані про стан економіки, надавати можливість представникам Фонду для вивчення економічного стану розвитку держави на місці (ст. XII).

Окремо варто сфокусувати увагу також на важелях МВФ, у тому числі стосовно України, які мають значний вплив на фінансову та монетарну політику держави, оскільки мають змогу впливати на грошову масу та відсоткові ставки, які водночас значною мірою визначають споживчий та інвестиційний попит держав. Традиційним інструментом впливу МВФ на монетарну та фінансову політику урядів держав є видача кредитів, які допомагають країнам формувати міжнародні резерви, стабілізувати свої валюти, продовжувати оплачувати свій імпорт, відновлювати умови для міцного економічного зростання. Фонд безкоштовно надає технічну допомогу країнам-членам у формі консультацій щодо фінансової, монетарної та курсової політики [4]. Таким чином, МВФ безпосередньо впливає на реалізацію державою своєї економічної політики, а, отже, і свого економічного суверенітету.

Наступним питанням щодо визначення детермінант впливу, виходячи із перелічених на початку статті елементів економічного суверенітету, постають міжнародні міграційні процеси.

Розглядаючи міграцію працездатного населення, як окремий важіль впливу на забезпечення економічного суверенітету і економічної безпеки держави, необхідно розглядати два її види: добровільну і вимушену (під час бойових дій).

Перш за все необхідно звернути увагу, що міграція являє собою не лише переміщення населення за географічною ознакою, а й набуття додаткових знань, умінь та навичок як безпосередньо людиною, так і країною-реципієнтом та, у свою чергу, відповідно втрату їх країною-донором. Отримання додаткової висококваліфікованої робочої сили та сплачених податків з їх трудової діяльності позитивно впливає на добробут держави, яка її приймає.

Війна мала драматичний вплив на зайнятість українського населення по всій країні. За даними останніх опитувань, близько 40 відсотків українців, які мали роботу до вторгнення, втратили її, тоді як половина працевлаштованих зіштовхнулася зі скороченням заробітної платні [2]. Отже, велика кількість людей втратили свій дохід і купівельну спроможність через інфляцію. Багато хто був змушений змінити місце проживання.

Проте, все достовірно відомо, що українці платять більше податків у країнах ЄС, ніж ті витрачають на допомогу біженцям. Так, за даними Польського фонду розвитку Польща витратила 3,5 мільярди злотих на допомогу українцям, але підрахунки віце-президента зазначеного фонду Бартоша Марчука пока-

зують, що вони отримали від початку війни 10 мільярдів злотих від сплачених переселенцями податків [6].

Схожим за своєю природою явищем виступає вимушена релокація бізнесу.

З початку дії програми релокації в Україні переміщено 710 підприємств, 500 з них уже поновили роботу. Український бізнес отримав логістичну підтримку у перевезенні виробничих потужностей від «Укрзалізниці», «Укрпошти», та Фонду держмайна.

Серед основних проблемних питань, що стримують відновлення та розвиток бізнесу, – невизначеність щодо подальшого розвитку ситуації, обмежені ресурси, проблеми з логістикою, з кваліфікованими кадрами, падіння платоспроможного попиту на внутрішньому ринку.

В умовах невизначеності, багато власників бізнесу замислюються про те, щоб перемістити свій бізнес за кордон: повністю або частково, тимчасово або на постійній основі. Найбільш схильні переїжджати за кордон компанії галузі ІТ, сфер професійних послуг (маркетинг, консалтинг, дизайн), охорони здоров'я. Основними країнами релокації стали країни ЄС (Польща, Німеччина, Болгарія, Бельгія, та Естонія), Туреччина, Молдова.

Питання «який економічний ефект матиме релокація підприємств в межах України?» поки не має відповіді. Ситуація залежатиме від розвитку та географії бойових дій. Проте, релокація бізнесу за межі країни матиме позитивний ефект лише за умови повернення «врятованих» підприємств на територію країни з напрацьованими зв'язками та новим досвідом.

Також, як окремий важіль впливу завжди розглядають проблеми прямого іноземного інвестування, що набуває виключного значення для країн, що розвиваються, і країн з перехідною економікою, оскільки кошти зарубіжних інвесторів, з одного боку, сприяють розвитку бізнесу в таких країнах, а з іншого – зумовлюють загрози національному суверенітету: надмірне залучення капіталу в різні галузі національного господарства призводить до втрати контролю над ними. Проте, в умовах війни про це не доводиться говорити, через те, що величезна кількість іноземних компаній ідуть з українського ринку через надмірні ризики втрати устаткування та товару.

Висновки. Підсумовуючи, можна виділити детермінанти, що впливають на фінансову самостійність держави, продовольчу самозабезпеченість та демографічну стабільність завжди, як у воєнний період, так і поза ним, а саме: надання міжнародної фінансової допомоги на умовах довгострокового кредитування, участь у міжнародних фінансових організаціях (зокрема, МВФ), міжнародні міграційні процеси населення та бізнесу.

Таким чином, можна стверджувати, що в Україні у воєнний період та деякий час після, відбуватиметься тимчасове обмеження реалізації економічного суверенітету, що вимагає від влади країни рішучих

дій щодо розроблення зваженої економічної стратегії відновлення України для мінімізації впливу таких еگزогенних детермінант.

ЛІТЕРАТУРА

1. International Monetary Fund. Ukraine: Request for Purchase Under the Rapid Financing Instrument-Press Release; Staff Report; and Statement by the Executive Director for Ukraine. October 19, 2022, Country Report No. 2022/323. URL: <https://www.imf.org/en/Publications/CR/Issues/2022/10/19/Ukraine-Request-for-Purchase-Under-the-Rapid-Financing-Instrument-Press-Release-Staff-524913?cid=em-COM-123-45549>.
2. Салліван А., Ржеутська Л. Як війна вплинула на економіку України. 2022. URL: <https://www.dw.com/uk/ak-vijna-vplinula-na-ekonomiku-ukraini/a-63093916>.
3. Економічний суверенітет України : монографія / А. А. Мазаракі, Т. М. Мельник, В.В. Юхименко, В. М. Костюченко та ін. ; за заг. ред. А.А. Мазаракі та Т.М. Мельник. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2015. 700 с.
4. Хапатнюковський М. М. Економічний суверенітет України в умовах глобальних дисбалансів: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2015. 250 с.
5. European Council & Council of the European Union. Council adopts €18 billion assistance to Ukraine. 2022. URL: https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/12/10/council-adopts-18-billion-assistance-to-ukraine/?utm_source=dsms-auto&utm_medium=email&utm_campaign=Council+adopts+%u20ac18+billion+assistance+to+Ukraine.
6. Балакир А. Українці платять більше податків у Польщі, ніж країна витрачає на біженців. Ukrayina.pl. 2022. URL: <https://ukrayina.pl/ukrayina/7,183830,29091034,1059-1082-1088-1072-1111-1085-1094-1110-1087-1083-1072-1090-1103-1090-1100.html>.
7. Костюченко В. М. Аналіз важелів впливу МВФ на економічний суверенітет України. *Глобальні та національні проблеми економіки*. № 7. 2015. С. 823–827.

REFERENCES

1. International Monetary Fund. Ukraine: Request for Purchase Under the Rapid Financing Instrument-Press Release; Staff Report; and Statement by the Executive Director for Ukraine. October 19, 2022, Country Report No. 2022/323. Retrieved from: <https://www.imf.org/en/Publications/CR/Issues/2022/10/19/Ukraine-Request-for-Purchase-Under-the-Rapid-Financing-Instrument-Press-Release-Staff-524913?cid=em-COM-123-45549>.
2. Sullivan, A. & Rzhetska, L. (2022). How did the war affect Ukraine's economy. Retrieved from: <https://www.dw.com/uk/ak-vijna-vplinula-na-ekonomiku-ukraini/a-63093916> [in Ukrainian].
3. Mazaraki, A.A., Melnyk, T.M., Yukhymenko, V.V. & Kostyuchenko V.M. et al. (2015). Economic sovereignty of Ukraine. Mazaraki, A. A. & Melnyk, T. M. (Eds.). Kyiv: Kyiv. nats. torh.-ekon. un-t [in Ukrainian].
4. Khatyniukovskyyi, M. M. (2015). Ukraine's economic sovereignty in conditions of global imbalances. Candidate's thesis. Kyiv [in Ukrainian].
5. European Council & Council of the European Union. Council adopts €18 billion assistance to Ukraine. 2022. Retrieved from: https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/12/10/council-adopts-18-billion-assistance-to-ukraine/?utm_source=dsms-auto&utm_medium=email&utm_campaign=Council+adopts+%u20ac18+billion+assistance+to+Ukraine
6. Balakyr, A. (2022). Ukrainians pay more taxes in Poland than the country spends on refugees. Ukrayina.pl. Retrieved from: <https://ukrayina.pl/ukrayina/7,183830,29091034,1059-1082-1088-1072-1111-1085-1094-1110-1087-1083-1072-1090-1103-1090-1100.html> [in Ukrainian].
7. Kostyuchenko, V.M. (2015). Analysis of IMF influence levers on Ukraine's economic sovereignty. *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky*, 7, 823–827 [in Ukrainian].

YEFREMOVA KATERYNA

PhD, Senior Researcher, Deputy Director in charge of scientific work of the Scientific and Research Institute of Providing Legal Framework for the Innovative Development of NALS of Ukraine

DETERMINANTS OF THE INFLUENCE ON ECONOMIC SOVEREIGNTY IN THE WAR AND POST-WAR PERIOD

Problem setting. The Russian invasion of Ukraine caused heavy casualties, significant displacement of the population, and extensive damage to infrastructure. The impact on economic activity is enormous: real GDP has fallen sharply, inflation has risen, trade has been significantly disrupted, and the budget deficit has risen to unprecedented levels. All this directly affected the realization of the economic sovereignty of Ukraine.

Analysis of recent researches and publications. During the last decade, domestic authors devoted a lot of attention to the study of the legal nature of economic sovereignty and the factors influencing it. However, the works of E. M. Bilousov, I. V. Yakovuk, O. B. Vasylyshyn, A. Yu. Tkrenko, M. M. Khatniukovskii, B. V. Derevyanka, and V. M. Kostyuchenko deserve special attention.

At the same time, the problem of ensuring economic sovereignty in the conditions of martial law and in the post-war period is only raised in scientific research, which determines its relevance.

The target of the research is to find out the significance of external determinants of influence on the processes of ensuring the economic sovereignty of Ukraine in a special period, as well as to substantiate the priority directions of the state's economic policy to reduce the negative factors of influence on economic sovereignty in order to realize the national interests of post-war economic recovery.

Article's main body. The article is devoted to the issues of determining exogenous determinants of influence on economic sovereignty in a special period. The author proposes to consider the system of determinants of influence on economic sovereignty not only at the national level, but first of all, taking into account the imbalances that threaten the stability of the world level due to the regional and sectoral economic interdependence of states. The author offers a classification of such factors based on the constituent parts of economic sovereignty. In the study, special attention was paid to some determinants, in particular, the cooperation of the state with international financial institutions, the migration processes of the working population and the relocation of business outside the country.

Conclusions and prospects for the development. The author draws attention to the fact that international measures for financial support of Ukraine (financing of the collective West) on the terms of long-term crediting contribute to the achievement of macroeconomic stability, timely and immediate restoration of infrastructure and support of the competitiveness of the Ukrainian economy, but do not solve all the deep problems and do not reduce the total amount of public debt, which in the future will be a lever of influence on the economic sovereignty of the country.

It is concluded that, in Ukraine during the war period and for some time after, there will be a temporary limitation of the realization of economic sovereignty, which requires the country's authorities to take decisive actions to develop a balanced economic strategy for the recovery of Ukraine in order to minimize the impact of exogenous determinants of influence.

Key words: economic sovereignty, economic security of the state, martial law, migration processes, business relocation, IMF, EU, restoration of Ukraine.

За ДСТУ 8302:2015 цю статтю слід цитувати:

Єфремова К. В. Детермінанти впливу на економічний суверенітет у воєнний та повоєнний час. *Право та інновації*. 2022. № 4 (40). С. 7–12.